

Fenyves Katalin – Vörös Kata (szerk.):

*A mindenség megismerése. Tanulmányok a 70 éves
Gábor György tiszteletére*

(BUDAPEST: ORSZÁGOS RABBIKÉPZŐ – ZSIDÓ EGYETEM, 2024)

Gábor György vallásfilozófus, vallástörténész hetvenedik születésnapjának alkalmából jelentetett meg vaskos tanulmánykötetet az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem 2024-ben. A kötet a *Mindenség megismerése* címet kapta, amely nem csupán azt a széleskörű érdeklődési és kutatási kört idézheti meg az olvasóban, amellyel Gábor György eddigi könyvei és tanulmányai foglalkoztak, hanem azt az általános gondolkodói attitűdöt is, amely az úgynevezett végső kérdések megválaszolását kísérli meg, a vélekedések felől az igazság felé igyekszik, akár a siker reményének ellenében is. Ha felütjük a kötetet, harminckét tanulmányt magában foglaló, hét tematikus egységet találunk, melyekben Gábor György kollégái és barátai tollából származó írások kaptak helyet. A hét fejezetet, amelyek címei mind Gábor György egy-egy könyvére tett utalások, az előszó mellett két esszé keretezi. Az előszóban a szerkesztők, Fenyves Katalin és Vörös Kata, Gábor György életének rövid összefoglalására vállalkoznak, kiemelve, hogy a filozófus életében és munkásságában egyaránt jelentős szerepet kapott az egyéni szabadság és a hatalom között feszülő konfliktus. Ennek pedig mind az egzisztenciálfilozófiában, mind a zsidó hagyományban megvannak a gyökerei; ahogy a szerkesztők fogalmaznak: „Gábor Györgyöt leginkább a rabbinikus herut fogalma, a cselekvő szabadság kifejezése jellemzi. Az egyén önmaga ura, döntéseit nem rajta kívül álló okok befolyásolják. A döntéshozó maga dönt, és nem róla döntenek.” (7.) Ezen felül az előszó felidézi azt a mind vallástörténetet, vallásfilozófiát és rabbinikus tanulmányokat magában foglaló interdiszciplináris megközelítést, amely Gábor György oktatási tevékenységét jellemezi.

A kötet, megelőzve a hét tematikus egységet, a nemrég elhunyt Vajda Mihály rövid, személyes hangvételő esszéjével kezdődik. Az írás szembenézés az öregséggel és az elmúlással, amely előre is vetíti a kötetben szereplő szövegek egyik központi témáját, az időt, a történetet, legyen az akár az egyéné, akár a közösségé. A szerző azzal zárja írását, hogy barátjától, Gábor Györgytől tanulta meg azt, amit a következő aforisztikus mondat foglal össze: „Zsidó az, aki csak az Örökkévaló hatalmát ismeri el.” (11.) Ez a mondat pedig talán magában foglalja a Gábor Györgyöt és a jelen könyv írásait is foglalkoztató két legfontosabb problémakört: a gondolati és

egzisztenciális ellentétet, amely a változó hatalmi érdekek és a személyes szabadság igazsága között feszül, illetve a modern zsidóság identitásának kérdését, legyen az akár szekuláris és kulturális, akár gyakorló vallásos.

Az első egység *A szentély és a vadak* címet kapta. Frölich Róbert *A teremtés mint a történelem origója* című írása a rabbinikus exegézis teremtéssel kezdődő történelemszemléletét mutatja be, és arra jut, hogy a hagyomány más kultúrák eredményeit is magáévá képes tenni, illetve nem mond ellent feltétlen a kortárs tudomány elméleteinek sem. Karasszon István tanulmánya a bibliai Absolon lázadásának történetét veszi górcső alá, és egy Ricœur-féle hermeneutika fogalmainak segítségével bizonyítja, hogy a história ma is megmozgatja az olvasó fantáziáját. Balázs Gábor és Komoróczy Szonja Rabbi Jonahán és Rés Lákis vitapartnerek és tanulótársak különös kapcsolatát elemzi hierarchia, szerelem és halál kontextusában. Zsengellér József írása a zsidó és szamaritánus hagyományban föllelhető szent tárgyak elrejtésének transzcendens értelméről és annak a számos történelmi veszteség, az államiság elvesztésének, a templom kifosztásának élményéből fakadó eredetéről értekezik; és megállapítja, hogy a történet előrehaladtával és a szakrális kincsek sokadik széthordásával a hagyomány számára már csak a remény marad. Tamási Balázs a qumráni szövegekben föllelhető dualista eszmék eredetéhez szolgáltat lehetséges vonatkoztatási pontokat az Ámrám pátriárka nevéhez fűződő hagyományból és a Jubileumok könyvéből. Fényes Balázs „*Aki azt állítja, hogy Slomo vétkezett, az egyszerűen téved*” című írása Dávid és Salamon alakjával kapcsolatban idézi meg, hogy miként ítélkezik, beszél bűnről, büntetésről és felmentésről a rabbinikus hagyomány.

A bárka és utasai című egység lazán kapcsolódó szövegekből áll; a gondolkodástörténet különböző arcképei bukkannak föl itt; többek közt Nataniel al-Fajjumi zsidó misztikus filozófiájáról olvashatunk Rugási Gyula írásában; aki bemutatja a középkori szerző különös, félelemtől sem mentes viszonyát az apofatikus/ezoterikus és a katefatikus teológia közötti ellentétéhez. Boros Gábor Paul Ricœur és Spinoza között von szokatlan párhuzamot, elsősorban filozófia- és bibliaértelmezésük, illetve a teodícea problémája kapcsán; de megjelenik itt a tömeg és az azon fölülkerekedő filozófus viszonyát vizsgálva Aquinói Tamás egy rejtélyes vitapartnere is Platón és Spinoza mellett Borbély Gábor tanulmányában. Dobos Károly egy XVI. századi héber nyelvű krónikából közöl részleteket magyar fordításban, amelyek a IV. Pál pápa által kivégeztetett anconai, hitéhez visszatért zsidó közösség tagjainak tragikus történetét segítenek föltárni. A fejezetet Csorba László tanulmánya zárja, amely egy XIX. századi eset, a családjától kegyetlen módon elszakított Edgardo Mortara esetét és annak visszhangját dolgozza fel.

A diadalíven túl című rész Ludassy Mária *A felvilágosodás fináléja* című írásával kezdődik, amely a liberális emberjogi fundamentalizmus *a priori* megközelítésének és annak Edmund Burke-i gyökerű konzervatív kritikájának összevetésével

foglalkozik. Peremiczky Szilvia a posztmodern krimiirodalom viszonyát vizsgálja az ó- és középkorhoz; Fenyves Katalin pedig az 1968-as párizsi események zsidó szereplőinek és motivációinak bemutatására vállalkozik tanulmányában.

A *Múltba zárt jelen* cím alatt összerendezett írások témái között elsőnek Gyenge Zoltán tolmácsolásában megjelenik Kierkegaard, akinek az időről és az emberi döntések kontingenciájáról alkotott elméletéről olvashatunk; ezután a klasszikus normatív megközelítés és a reneszánszsal megjelenő kritikai attitűd vizsgálatát kísérli meg Weiss János Erasmus néhány szövegét alapul véve. Schwendtner Tibor Heidegger politikai és filozófiai fejlődését vizsgálja tanulmányában, amelyben bemutatja, a filozófus hogyan fordult el a Harmadik Birodalom támogatásától egy mélyebb történelemfilozófia irányába. Önmagam választásának három konstitutív elemét fejt ki Heller Ágnes etikai filozófiájában a fejezet utolsó írásában Valastyán Tamás.

A *történelem tekintete* az esztétika témakörébe sorolható írásokat tartalmaz, Bacsó Béla *Még egyszer Goyáról* című szövege Ortegát, Cusanust és Baudelaire-t is bevonva az elemzésbe, a festő képein látható borzalom kényszerítő erejéről értekezik. Rényi András tanulmánya Rembrandt berlini *Mózesét* és a *Lukréciát* elemzi mint az olyan egyszemélyes dráma megnyilvánulásait, ahol a szereplő ugyan egyedül van, mégsem izolált teljesen a világtól. A két közismert művész után helyet kapott itt Alconière Tivadar és Beck Vilmos reformkori magyar zsidó festő is, akiknek életművét és annak társadalmi vonatkozásait Basics Beatrix írása vizsgálja. Hajdu István Bruno Schultz, Szentkuthy Miklós és Gershom Scholem alapján vázolja a modern irodalom és művészet alkajainak bábúvá/gólemmé, babaszerűvé válását. Toronyi Zsuzsanna tanulmánya azt állítja, hogy bizonyos archaikusnak tűnő, zsidó vallási hagyományokhoz kötődő műtárgyak a zsidóság keresztény középosztályhoz való fölzárkózásával, a polgárosodással váltak fontossá a közösség számára, egyrészt idomulva a keresztény polgárság értékvilágához, másrészt megteremtve egy fiktív premodern aranykor iránti nosztalgiához tartozó műtárgyak kánonját.

Az *idegen arca* című tematikus egység az antiszemitizmus, illetve a zsidóság és a többségi társadalom viszonyát vizsgáló írásokból áll. Gyáni Gábor tanulmánya azt állítja, hogy a makroszintű, sokszor kétséges, a történesek mögött implicit politikai teleológiát sejtető elméletek helyett társadalomtörténeti kutatásokkal közelebb kerülhetünk a politikai antiszemitizmus megértéséhez. Konrád Miklós a magyarországi zsidók névmagyarosításáról kialakult diskurzusokat elemzi, bemutatva az azzal kritikus keresztény magyar, az ambivalens neológ zsidó és a keményen elutasító antiszemita véleményeket. Karsai László a zsidó – nem zsidó vegyes házasságok sorsát vizsgálja a háború kései időszakában; és több konkrét esetet bemutatva megállapítja, hogy a nem zsidó házaspár 1944 előtt komoly hátrányokkal nézhetett szembe, ’44 után pedig a deportálásoktól, az esetek többségében, a házasság ténye sem védte meg a zsidó házaspárt. Molnár Judit *Út Strasshofba* című tanulmánya a Kanadában zajló Finta Imre volt csendőr és gyűjtőtábori parancsnok

perének tanúvallomásaira támaszkodva vizsgálja az ausztriai Strasshofba deportáltak emlékeit a deportálás körülményeiről. Vörös Kata tanulmánya a *Harc* című, 1944-ben több ízben megjelent hetilap sztereotip, német mintára létrehozott zsidóábrázolásait, különösen a Kohn Röné névvel illetett zsidónő karikatúrát veszi szemügyre; és fölteszi a kérdést, hogy milyen szerepe lehetett a lapnak a magyar holokausztban.

Az *Abszolút tenger* írásai a kortárs társadalmi és politikai folyamatoknak lettek szentelve. Fazekas Csaba tanulmánya azt vizsgálja, hogy milyen emlékezetpolitikai jelentőséget kapott a rendszerváltás után Prohászka Ottokár püspök, a Horthy-korszak szellemi formálódásának jelentős figurája, és milyen, adott esetben ambivalens viszonyban áll vele a kortárs jobboldal. Schweitzer Gábor a magyar Alaptörvénnyel kapcsolatos ellentmondásokat vizsgálja, felvetve, hogy a szöveg, többek közt a keresztény kultúra fogalmának beemelésevel, eltér a rendszerváltás óta magát világnézetiileg semlegesként definiáló állam koncepciójától. Bozóki András és Fleck Zoltán közös tanulmánya az „Orbán-rezsim” kontextusában vizsgálja a demokrácia eróziójának fokozatait; következtetése szerint pedig a rendszer *beágyazott autokráciaként* azonosítható, amely sikerét a társadalom mélyebb viselkedési mintáihoz való igazodásának köszönheti. A Csepeli György, Örkény Antal és Grajczár István által jegyzett cikk az antiszemitizmus kutatási hagyományához kapcsolódó, de azt differenciáló új módszer eredményességéről számol be, amely során a kutatásban résztvevők nem csupán negatív, de pozitív állításokra is reagáltak, így pontosabb képet adva az antiszemitizmus, a semlegesség és a nem antiszemitizmus különbségéről. A kötet hét tematikus egységén kívül, azt mintegy keretbe foglalva Laczkó Sándor *Szócikk-folyam, Gábor Gyurinak szeretettel* című esszéje kapott helyet, amely szellemes és költői lendülettel ad számot a politikai hatalom, a valóság, a nyelv és a filozófus konfliktusos viszonyáról.

A könyvet egy *tabula gratulatoria* és az ünnepelt két fényképe zárja. A kötet megjelenését a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége (MAZSIHISZ) támogatta.

Gaal Bendegúz